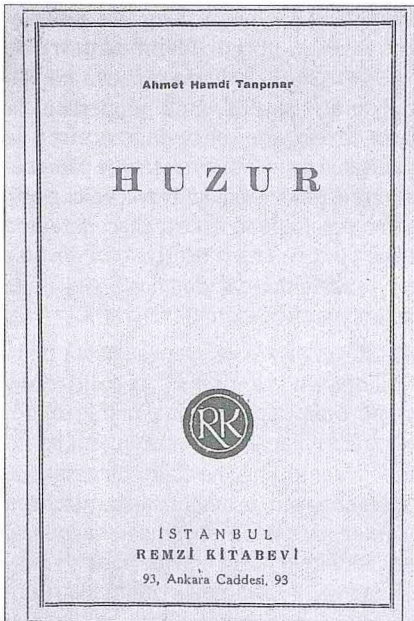

tir. Bütün romanda ilâhî kaynağı belirtilmeksizin kader kelimesi sık sık telaffuz edilir veya kişilerin zihninden geçer. Buna bağlı olarak veraset yoluyla intikal eden karakter özellikleri de romanın trajik yapısında rol oynar. Ancak kader veya veraset her zaman olumsuzluğun değil bazan insan hayatının, hatta bir milletin mutluluğunun da yaratıcısı olur. Nitekim romanda yer yer kişilerin karakter ve kültürüyle Osmanlı medeniyetinin oluşumunun da bir yığın tarihi, coğrafi, ırkî özel şartları doğuran kaderin ve verasetin eseri olduğu ifade edilir.

Tanpınar'ın *Huzur*'la beraber *Mahur Beste* ve *Sahnenin Dışındakiler* adlı romanlarını bir çeşit nehir-roman olarak düşündüğü anlaşılmaktadır. Nuran Mahur Beste'deki Talat Bey'in torunudur, İhsan da *Sahnenin Dışındakiler*'de arka planda mevcut tiplerden biridir.

İlk yayımlandığında (İstanbul 1949) yeteri kadar akis bulmayan *Huzur*, Tanpınar'ın ölümünden sonra ve özellikle ikinci basımının (İstanbul 1972) ardından büyük bir ilgi odağı oluşturmıştır. Tenkitçilerin bazan birbirini tamamlayan, bazan da birbirine zıt değer yargılarıyla değerlendirdikleri romanın en geniş tahlilini Mehmet Kaplan yapmıştır. Aslında belli bir tezi olmayan romanın mesajı üzerinde de farklı görüşler ileri sürülmüştür.

Huzur'un ilk baskısının kapağı (İstanbul 1949)

Mehmet Kaplan'a göre *Huzur*, insanoğlunun vahdet iştiağı ile kesret âlemi arasında kalışının romanıdır. Berna Moran ise eseri Mümtaz'ın şahsî mutluluğu ile toplumsal sorumluluğunun çatışması olarak değerlendirir. Romandaki aşk ve estetiği ikinci planda gören Sevim Kantarcıoğlu'na göre ana fikir, tarih ve medeniyetimizi çağın şuuru ve tecrübesiyle tertip etme gereğidir. Romanı Marksist açıdan değerlendiren Selâhattin Hilâv, Tanpınar'ın resmî ideolojiden koparak maddeci bir tarih ve kültür felsefesine yaklaştığını ileri sürerken *Huzur*'da bir çeşit mazmun dili kullanılmasını da tenkit eder.

Kenan Işık tarafından tiyatro metni haline getirilen ve yönetilen eser İstanbul Belediyesi Şehir Tiyatroları'nda 1997-1998 sezonunda sahnelenmiştir.

BİBLİYOGRAFYA :

Tahir Alangu, *Cumhuriyetten Sonra Hikâye ve Roman*, İstanbul 1965, III, 591-595; Hilmi Yavuz, *Felsefe ve Ulusal Kültür*, İstanbul 1975, s. 36-55; a.mlf., *Kültür Üzerine*, İstanbul 1987, s. 32-36; Berna Moran, "Bir Huzursuzluğun Romanı: *Huzur*", *Türk Romanına Eleştirel Bir Bakış*, İstanbul 1983, s. 227-251; Seyit Kemal Karaalioglu, *Türk Romanları*, İstanbul 1983, s. 261-276; Ziya Bakırcıoğlu, *Başlangıcından Günümüze Türk Romanı*, İstanbul 1983, s. 181-196; Sevim Kantarcıoğlu, *Türk ve Dünya Romanlarında Modernizm*, Ankara 1988, s. 44-45, 111-138; Selâhattin Hilâv, *Edebiyat Yazıları*, İstanbul 1993, s. 105-131; a.mlf., "Tanpınar Üzerine Notlar", *Yeni Ortam*, İstanbul 31.III.1973-9.IV.1973 (aynı makale için bk. *Yeni Dergi*, IX/106, İstanbul 1973, s. 26-41); a.mlf., "Kuruntuya Dayanan Eleştirme", *Yeni Dergi*, IX/106 (1973), s. 42-52; Mehmet Kaplan, "Bir Şairin Romanı: *Huzur*", *TDED*, XII (1962), s. 38-86; XIII (1965), s. 29-42 (aynı makale için bk. a.mlf., *Türk Edebiyatı Üzerine Araştırmalar II*, İstanbul 1987, s. 361-425); Fethi Naci, "Huzur", a.e., IX/102 (1973), s. 22-31; Nazan Bekiroğlu, "Huzur'un İndeksi Üzerine Yorumlar", *Yedi İklim*, sy. 1, İstanbul 1992, s. 12-16; Orhan Pamuk, "Ahmet Hamdi Tanpınar ve Türk Modernizmi", *Defter*, sy. 23, İstanbul 1995, s. 31-45; Mustafa Kutlu, "Huzur", *TDEA*, IV, 280-281.

M. ORHAN OKAY

HUZUR DERSLERİ

Osmanlılar'da 1759'dan
1924 yılında
hilâfetin kaldırılmasına kadar
ramazan ayında
padişahın huzurunda yapılan
tefsir dersleri.

Kuruluş yıllarından itibaren Osmanlı padişahları gerek ilmi ortamı canlandırmak, kültürel gelişmeyi sağlamak, gerekse iktidarlarını çeşitli kesimler nezdinde

desteklemek ve hânedanın meşruiyetini ortaya koymak gibi düşüncelerle huzurlarında ilmi toplantılar yapmak üzere etraflarına ulemâyı toplama, hatta özel hoca edinme konusuna önem vermişlerdir. Fâtih Sultan Mehmed döneminden itibaren bizzat padişahın da katıldığı ilmi sohbetler ve tartışmalar büyük bir yoğunluk kazanmıştır. Bu tür toplantılar hakkında dönemin kronikleri yanında ulemâ biyografilerini toplayan eserlerde ve daha geç dönemler için sır kâtipleri tarafından tutulan rûznâmelerde bilgiler vardır. Ancak bunun düzenli bir şekilde tertip edilmesi XVIII. yüzyılın ikinci yarısından sonra gerçekleşmiştir. Daha önce 12 Muharrem 1080 (12 Haziran 1669) tarihinde IV. Mehmed'in akşam ve yatsı namazları arasında Şeyhülislâm Minkârîzâde Yahyâ Efendi'ye Beyzâvî'nin *Envârü't-tenzîl* ve *es-rârü't-te'vîl* adlı tefsirinden ders verildiği ve bunu âdet haline getirdiği, dönemin ünlü vâizi ve padişahın hocası Vâfi Mehmed Efendi'ye de haftada iki defa (Râşid, I, 161) ders yaptırdığı bilinmekteyse de bunlar münferit uygulamalar olup XVIII. yüzyıl ortalarına kadar huzur dersleri adıyla ramazan ayına mahsus ders takririnin sürekli bir şekilde yapıldığı söylenemez. Tayyazâde Atâ Bey'in huzur derslerinin başlangıcını Osmanlı Devleti'nin kurucusu Osman Gazi'ye kadar götürmesinin ise (*Tarih*, I, 213) mesnedi yoktur. Ancak arada önemli farklar bulunmakla birlikte önceki derslerin, daha sonra sadece ramazanda yapılan düzenli derslere örnek teşkil ettiği düşünülebilir.

Huzur derslerine örnek olabilecek ilk sistemli uygulamanın III. Ahmed zamanında Nevşehirli Damad İbrâhim Paşa tarafından 1136'da (1724) yapıldığı bilinmektedir (Çelebizâde Âsım, s. 131). İbrâhim Paşa, devrinin tanınmış âlimlerini bazı ramazanlarda kendi sarayında toplayarak onlara Kur'an'dan bazı âyetlerin tartışmalı tefsirini yaptırmış, 1140 Ramazanında (Nisan 1728) bu derslerden birine III. Ahmed de katılarak başından sonuna kadar takip etmiştir. III. Mustafa'nın, babası III. Ahmed'in yanında genç bir şehzade olarak bu derslere katılması ve bundan etkilenecek huzur derslerini ihdas etmiş olması kuvvetle muhtemeldir. Daha sonraki padişahlar da bu geleneği sürdürmüşlerdir. Nitekim 1168 Ramazanında (Haziran 1755) III. Osman'ın, Şerefâbâd'da kütüphane hocası Hamîdî Efendi'yi huzuruna davet ederek tefsir dersi yaptırdığı ve dersin sonunda ona ihsanlarda bulunduğu görülmektedir.

Başlangıç ve esas teşkil etmesi bakımından önemli olan ilk huzur derslerinin zamanı, mekânı, iştirakçileri ve bunlara yapılan ihsanlar hakkında III. Mustafa Rûznâmesinde (TSMA, nr. 12359) önemli bilgiler bulunmaktadır. İlk derste Fetva Ermini Ebûbekir Efendi mukarrir, Nebih Mehmed, Konevî İsmâil, Müzellef ve İdris efendiler de tâlip (muhatap) olmuşlardır. Kâdî Beyzâvî'nin tefsirinden, "Ey iman edenler! Kendiniz, anne babanız ve yakınlarınız aleyhine de olsa Allah için şahitler olarak adaleti gözetin" meâlindeki âyet (en-Nisâ 4/135) takrir edilmiştir. Bu ders, başlangıcından itibaren tartışmalı geçmiş ve Sultan Mustafa tarafından ders sonunda her âlime yüz altın ihsanda bulunulmuştur. 18-29 Ramazan 1172 (15-26 Mayıs 1759) tarihleri arasında cuma dışında her gün padişahın huzurunda yapılan bu dersler Sepetçiler Kasrı, Sarık Odası, Ağa Bahçesi, Sofa ve Divanhâne gibi Topkapı Sarayı'nın çeşitli mekânlarında gerçekleştirilmiş, toplantılara müzakereci olarak beş altı kadar âlim katılmıştır. Dersler öğle ile ikinci arasında icra edilir, ikinci namazından sonra padişah Harem'e çekilirdi (Mardin, I, 69).

Huzur derslerinde dersi takrir eden âlime "mukarrir", müzakereci durumunda olan âlimlere önceleri "tâlip", daha sonra "muhatap" denilmiştir. Bir mukarrir ve beş muhatapla başlayan bu derslerde muhatapların sayısı zaman içinde artmış, eksilmiş, ders adediyle günleri, saatleri ve dersin süresi değişikliğe uğramıştır. Nitekim 1180 Ramazanında (Şubat 1767) huzur dersleri için belirlenen âlim sayısı 126 olup bunlar on dokuz meclise taksim edilmiş ve her biri bir güne ayrılmıştır.

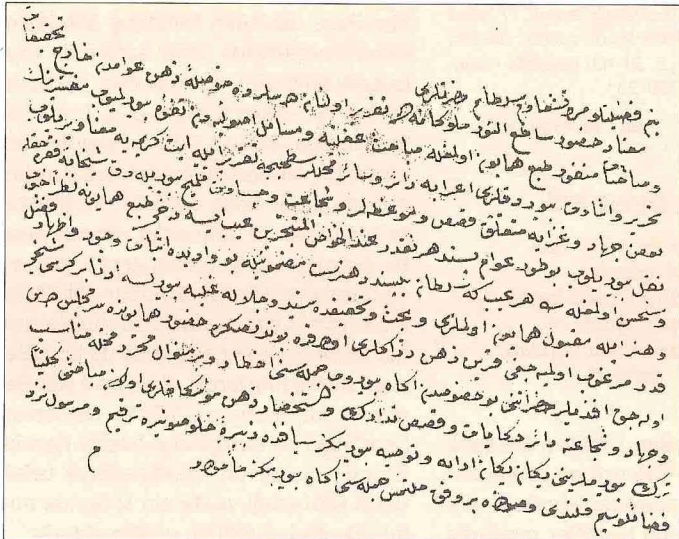
İçlerinden en kıdemli ve liyakatli bulunanlar mukarrir olmuştur (Vâsif, I, 158). I. Abdülhamid döneminde 1189 Ramazanında (Kasım 1775) huzur dersleri için şeyhülislâmın görüşü alınarak mukarrir ve muhatap olarak yetmiş âlim belirlenmiş, böylece sayı azaltılmıştır (Sâdullah Enverî, vr. 68^{a-b}). Bu uygulamadan, huzur dersleri hocalarının şeyhülislâm tarafından seçildiği anlaşılmaktadır. Gerek mukarrir gerekse muhatapların seçiminde liyakate ve ilmî mertebeye dikkat edilmesi, gönderilen emir ve tezkirelerde önemle belirtilmiştir. 1200 (1786) yılından itibaren ramazanda sekiz ders ile yetinildiği ve dokuzuncusunda mukarrirler meclisi toplanmasının bazı istisnalarla âdet haline geldiği görülmektedir (Mardin, I, 84-87).

Tam bir ilmî serbestiyet içinde yapılan derslerde bir âyet okunarak mukarrir tarafından onun tefsiri yapılır, muhatapların sorularına ve itirazlarına mukarrir cevap verir, böylece ilmî bir mübâhase cereyan ederdi. Dersler genellikle Kâdî Beyzâvî tefsirinden yapıldı. Ancak âyetlerin tefsirinin son derece ağır ilerlediği, birkaç yılda sadece birkaç âyetin ele alınabildiği, bunun ise âyetlerin tefsir ve tahlillerinde gramer meselelerine, etimolojik ve ilgisiz yorumlara ağırlık verilmesinden kaynaklandığı anlaşılmaktadır. Nitekim İsrâ sûresinin tefsiri 1189 Ramazanında (Kasım 1775) başlamış, 1192 Ramazanına (Ekim 1778) kadar sürmüş, Feth sûresinin tefsiri ise 1193-1198 (1779-1784) yılları arasında tamamlanabilmiştir. 1201 Ramazanında (Temmuz 1787) Bakara sûresinin tefsirine başlanmış, 1205 Ramazanına (Mayıs 1791) kadar beş yıl boyunca ancak ilk otuz âyetinin tefsiri müzakere edilebilmiştir.

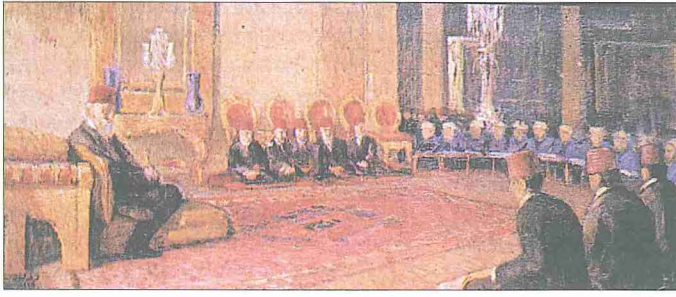
Derslerde ilminin derecesini göstermek isteyen bazı muhatapların münazaralarda terbiye ve edep dışına çıktıkları da görülmüştür. Meselâ 1176 Ramazanında (Mart-Nisan 1763) muhataplardan Tatar Hoca diye anılan Tatar Ali Efendi, mukarrir Abdülmü'min Efendi ile ilmî tartışma sınırlarını aşarak mukarrir terbiye dışı ağır sözler sarfedince Bozcaada'ya sürgün edilmiştir (Şem'dânîzâde, II-A, s. 56; Vâsif, I, 204). 1215 Ramazanındaki (Ocak-Şubat 1801) bir huzur dersi, mukarrir ve muhataplar arasındaki münazarada kendilerini ispatlamak isteyen muhatapların mukarrir lüzumsuz itirazları ile ilmî zeminden çıkarak terbiye dışı sözlerin sarfedilmesine sahne olmuş, bu durumdan müteessir olan III. Selim dersi yarıda kes-tirmiştir. Bu münazara, Kudsî Efendi'nin bir âyeti tefsirinden sonra muhataplardan Kastamonulu Ömer Efendi'nin itirazı ile başlamış, ardından Dağıstanlı Abdurrahman ve Ahıskalı Ali efendilerin itirazlarıyla büyümüştür (Cevdet, VII, 101-102). Mukarrir Kudsî Efendi, itirazlara sükûnetle cevap verip muhataplarını ikna etmek istemişse de muvaffak olamamıştır. Münazarayı dinlemekte olan Sultan Selim, cereyan eden tartışmadan üç muhatabın haksız olduklarını anlayarak her üçünün de muhataplıktan çıkarılmasını şeyhülislâma bildirmiştir.

III. Selim döneminde muhatap sayısı yedi sekiz kadardı. 1215 Ramazanı (Ocak-Şubat 1801) dersi sonunda padişahın verdiği 100'er kuruş ihsana bir o kadar da Vâlide Mihrişah Sultan ilâve etmiştir (a.g.e., VII, 101-103). IV. Mustafa'nın kısa hükümdarlık dönemindeki derse Vak'anüvis Mütercim Âsım da katılmıştır (Tarih, II, 114). II. Mahmud devrinde 1250 (1834-35) yılında mâbeyn başkâtipliğinden şeyhülislâma gönderilen bir iradede derslerin çok derin, mücerred ve padişahın zihnini yoracak tarzda yapılması yerine gazâ ve cihadı teşvik edici, padişahın yolulmadan dinleyebileceği tarzda sade olması, avam üslûbu gibi görülse de padişahın bu tarzdan hoşlandığı ifade edilmiştir (TSMA, nr. E. 16801).

XIX. yüzyıl boyunca yapılan huzur derslerinde yeni bazı prensipler belirlenmiş ve bir teamül teşekkül etmiştir. Bu dönemde mukarrir ve muhatapların İstanbul ruûsunu almış, herhangi bir resmî vazifesi olmayan, İstanbul'da ikamet eden âlimler arasından seçilmesi, tayinlerin şeyhülislâmın teklifi üzerine padişah tarafından yapılması, mukarrirlikte bir münhal olduğunda daha sonraki meclislerin

Huzur derslerinde cihad, gazâ ve şecaate dair âyetlerin tefsirine ağırlık verilmesiyle ilgili bir belge (TSMA, nr. E. 16801)

Hüseyin
Avni Lifij'in
huzur
dersi
konulu
yağlı boya
tablosu

mukarrirlerinin hiyerarşik sırayla yükselmesi, böylece son mukarrirliğe ilk meclisin baş muhatabının seçilmesi âdet olmuştur. Mukarrir, herhangi bir sebeple ramazanda dersini takrir edemeyecek durumda olursa o dersin baş muhatabı yerini alamaz, şeyhülislâmın teklifi ve padişahın iradesiyle yeni tayin yapılırdı. Hacc gitme, yakınlarını ziyaret etme gibi sebeplerle İstanbul'dan ayrılan ders üyeleri ramazan olmasa bile şeyhülislâmdan izin alırlardı. Derslerde tefsir edilecek sûre ve âyetler çok önceden meşihata bildirilir, şaban ayının on beşinde muhataplara hazırlanmaları tembih edilirdi. Mukarrir ve muhataplar için gizlilik esastı. Bunlar ramazanda resmî ders günleri gelmeden özel olarak kendi aralarında ders müzakeresinde bulunamazlar, ancak günleri gelince alenî olarak ders yapabilirlerdi.

Meclislerin toplantı yerini padişah belirlerdi. Burada mukarrir padişahın sağında, muhataplar ise mukarririn yanında yarım daire şeklinde önlerinde rahlelerle minderlere oturlardı. Erkek ve kadınlardan huzurda ders dinlemek üzere kalacakların isimlerinin padişahın tasvibinden geçmesi gerekirdi. Kethüdâzâde Ârif Efendi, II. Mahmud zamanında ramazan ayının başından itibaren bir hafta devam eden huzur dersinde muhatap olarak bulunmuş ve *Menâkıbnâme*'sinde dersle ilgili bilgiler vermiştir. Ârif Efendi dersle ilgili âyetler okunarak tartışmaya başlandığını; âyete uygun olarak askerin nizamı, sabır ve sebatı, Allah'a bağlılığı gibi konular işlenmesi gerekirken hoca efendilerin, âyetteki "vav" atfı mi hâliye mi gibi meclise uygun düşmeyen gereksiz tartışmalara girdiklerini, Sultan Mahmud'un canının sıkıldığını, böylece dersin tatsız sona erdiğini belirtmektedir (Uzunçarşılı, s. 220).

Sultan Abdülaziz döneminde Dolmabahçe Sarayı'nın Muayede Salonu'nda yapılan huzur dersleri II. Abdülhamid zamanında Yıldız Sarayı'nın Çit Kasrı'nda icra edilmiştir. Padişah burada yüksekçe bir mindere oturur, karşısında önlerinde rah-

lelerle mukarrir ve muhataplar yerlerini alırlardı. Ramazan ayı boyunca haftada iki gün devam eden ve iki saat süren bu derslerde mâbeyn dairesinin büyükleriyle davet üzerine bazı vükelâ ve devlet adamları da bulunabilirdi. Her dersin mukarrir ve muhatapları farklı olurdu. Ders sonunda kendilerine eskiden olduğu gibi atıyeller, cübbe ve şal verilirdi (Tahsin Paşa, s. 129).

Huzur dersleri, Sultan Mehmed Reşad zamanında Dolmabahçe Sarayı'nın Zülvecheyn sofasında ramazan ayının ilk on gününde sekiz oturum halinde yapılırdı. Derslere şehzadeler ve devlet vükelâsı da davet edilirdi. Hünkâr deniz tarafında kanepenin üzerine yerleştirilmiş mindere otururdu; sağ tarafında hânedan mensupları, sol tarafında da mâbeyn erkân ve memurlarıyla bendegân bulunurdu. Harem kadınları ise dersleri bir paravana arkasından takip ederdi. Mâbeyn başkâtibi Halit Ziya'nın da (Uşaklıgil) katıldığı bu derslerde mukarrir siyah, muhataplar mavi cübbe giyerlerdi. Hakkıyla yapılmayan derslerde bazan dünyanın düz oluşu vb. hurafelerle de meşgul olunurdu (Saray ve Ötesi, II, 135 vd.). Aynı padişah dönemi mâbeyn başkâtiplerinden Lutfi Simavi ise hâtıralarında huzur mukarrirliğinin âdeta inhisar halini aldığını; bunların da çoğunun taşralı olduğunu ve Türkçe'yi bile düzgün konuşmadıklarını, padişahın bu durumu şeyhülislâma hatırlatmasına rağmen olumlu sonuç alınamadı-

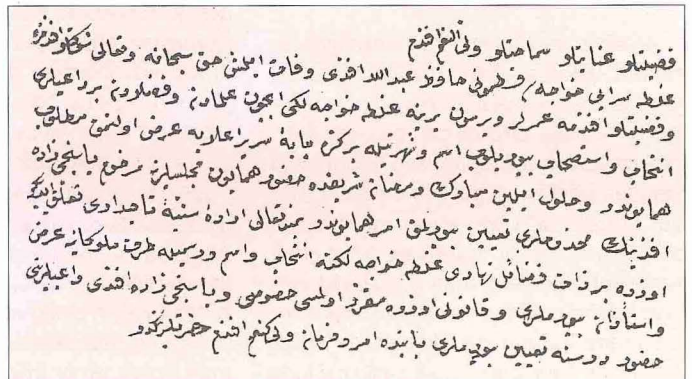
ğını belirtmektedir (*Sultan Mehmed Reşad Han'ın ve Halefinin Sarayında Görüşüklerim*, s. 73). Bu derslerden yedincisine mukarrir olarak katılan Vildan Fâik Efendi, dört dersin takrir ve müzakerelelerini *el-Mevâizü'l-hisân* adıyla kitap haline getirmiştir (İstanbul 1330).

Sultan Vahdeddin ve Halife Abdülmeccid Efendi zamanında Dolmabahçe Sarayı'nda devam eden derslerin sonuncusu 1341 Ramazanında (Mayıs 1923) yapılmış, 26 Receb 1342 (4 Mart 1924) tarihinde hilâfetin ilgası ile birlikte huzur dersleri de tarihe karışmıştır. Böylece bu dersler 1759-1924 yılları arasında 165 yıl devam etmiştir.

Huzur derslerinin mahiyetini, tarihçesini, yapılışını, mukarrir ve muhatapların seçimlerini ve isimlerini araştıran Ebül'ulâ Mardin, çalışmasını önce üç geniş makale halinde *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası*'nda 1950-1951 yıllarında yayımlamış, daha sonra bu yazılarını *Huzur Dersleri* adıyla kitap haline getirmiştir (İstanbul 1951). Huzur dersi hocalarının mazhar oldukları ihsanlar ve mâruz kaldıkları cezalar, bu derslerin yapıldığı yerler, mukarrir ve muhatapların hal tercümeleri, ders ve icâzetnâme örnekleri, menkıbeler ve bazı eklerden oluşan II ve III. ciltleri ise İsmet Sungurbey ikisi bir arada olmak üzere neşretmiştir (İstanbul 1966).

İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi'nde, muhtemelen Yıldız Sarayı Kütüphanesi'nden intikal eden yirmiden fazla mükemmel nesih ve ta'lik hatla yazılmış, tezhipli "Huzûr-ı Hümâyûn Ders Takriri Defterleri" bulunmaktadır.

Günümüzde Fas Sultanı II. Hasan'ın huzurunda ramazan aylarında usul ve muhteva bakımından Osmanlı huzur derslerine benzeyen dersler yapılmakta ve bunlar *ed-Dürûsü'l-Haseniyye* adıyla Arapça ve İngilizce olarak neşredilmektedir.

Huzur
derslerine
yapılacak
hoca tayiniyle
ilgili bir belge
(TSM, A.
nr. E 16801)

BİBLİYOGRAFYA :

T SMA, nr. E. 10891, 16801; *III. Mustafa Ruz-nâmesi*, T SMA, nr. 12358, 12359; *Huzûr-ı Hümâyûn Müderrisleri Defteri*, İstanbul Müftülüğü, Meşihat Arşivi, nr. 172; *Huzûr-ı Hümâyûn Ders Takriri Defterleri*, İÜ Ktp., TY, nr. 4167, 6708, 7297, 7311, 7312, 7316, 7317, 7318, 7320, 7321, 7322, 7323, 7324, 7325, 7326, 7328, 7329, 7331, 7332, 7333, 7334; Selânikî, *Târih* (İpsirli), I, 135-136; Abdurrahman Abdi Paşa, *Vekâyi'nâme*, Beyazıt Devlet Ktp., nr. 5154, vr. 135^{a-b}; Râşid, *Târih*, I, 161; Çelebizâde Âsım, *Târih*, İstanbul 1282, s. 131-133, 259-260, 370-371, 557-558; Şem'dânizâde, *Mürî't-tevârih* (Aktepe), II-A, s. 56; Sâdullah Enverî, *Târih*, İÜ Ktp., TY, nr. 2437, vr. 68^{a-b}; Vâsıf, *Târih*, I, 157-158, 204, 285; Mütercim Âsım Efendi, *Târih*, İstanbul, ts., II, 114; Atâ Bey, *Târih*, I, 212-214; Cevdet, *Târih*, VII, 101-103; Lutfî, *Târih*, III, 170; Vildan Fâik (Debreli), *el-Mevâizü'l-hisân*, İstanbul 1330; Lutfî Simavi, *Sultan Mehmed Reşad Han'ın ve Halefinin Sarayında Gördükleri*, İstanbul 1340, s. 72-73; Tahsin Paşa, *Abdülhamid'in Yıldız Hatıraları*, İstanbul 1931, s. 129; Halid Ziya Uşaklıgil, *Saray ve Ötesi: Son Hatıralar*, İstanbul 1941, II, 129-141; Uzunçarşılı, *İlmiye Teşkilâtı*, s. 215-222; Ebû'l-ulâ Mardin, *Huzur Dersleri*, İstanbul 1951, I, 69, 84-87; a.e. (nşr. İsmet Sungurbey), İstanbul 1966, II-III; a.mlf., "Huzur Dersleri", *İÜ Hukuk Fakültesi Mecmuası*, XVI/3-4, İstanbul 1950, s. 993-1053; XVII/1-2 (1951), s. 239-282; XVII/3-4 (1951), s. 731-785; XVIII/1-2 (1952), s. 296-453; XVIII/3-4 (1953), s. 988-1040; XIX/3-4 (1953), s. 821-868; İsmet Sungurbey - Semiha Omay, *Huzur Dersleri ile İlgili Konuşmalar*, İstanbul 1965; Pakalın, I, 860-865; II, 570-571, 576-578; a.mlf., "Huzûr-ı Hümâyûn Dersleri", *Edebiyyât-ı Umûmiyye Mecmuası*, IV/74, İstanbul 1918, s. 816-819; Necdet Sakaoğlu, "Huzur Dersleri", *DBİst.A*, IV, 98; Osman Öztürk, "Ramazan Mubâhaseleri: Huzur Dersleri", *Diyanet Dergisi*, XI/112-113, Ankara 1971, s. 331-333; Fikret Sönmez, "Saray Çatısı Altında İlmi Faaliyetler: Huzur Dersleri", *İlim ve Sanat*, II/7, İstanbul 1986, s. 25-28.

MEHMET İPŞİRLİ

HUZUR MÜRÂFAASI

Osmanlılar'da
itiraz edilen bir davanın
sadrazamın huzurunda
yeniden görülmesini ifade eden
bir tabir.

Anadolu ve Rumeli kazaskerleriyle İstanbul, Üsküdar, Galata ve Eyüp (İstanbul ve bilâd-i selâse) kadıları huzurunda bakılan bir davayı taraflardan biri kabul etmezse davanın sadrazamın huzurunda yeniden görülmesi gerekir ve buna "huzur mürâfaası" veya "huzur muhâkemesi" denilirdi. Huzur mürâfaası cuma günü kazaskerlerin, çarşamba günü bilâd-i selâse kadılarının Paşakapısı'nda (Sadâret Dairesi) hazır bulunmalarıyla haftada iki defa olurdu. Sadrazam kendi başkanlığında

toplanan mürâfaa davalarına karar verirdi. Bu davalar, Dîvân-ı Hümâyûn'un haftada dört gün toplandığı zamanlar divanda, bazan da sadrazamın ikindi divanında görüldükten XVII. yüzyılın ikinci yarısından sonra Dîvân-ı Hümâyûn seyrek toplanmaya başlayınca tamamen Sadâret Dairesi'ne intikal etti. Sadrazam davaları bizzat dinler, hüküm verir, bazan da kazaskerlere veya diğer kadılara dinletirdi (Tevkîf Abdurrahman Paşa, s. 501-503). Nitekim I. Abdülhamid zamanında Şâhin Ali Paşa'nın sadâretinde, Konya'da Mevlevî şeyhi olmak isteyen çelebilerin davaları sonunda huzur mürâfaasını gerektirmiş, sadrazam önce şeyh olmak isteyen mesnevîhan ile Karaman şeyhini mürâfaa etmiş, mesnevîhanın mal düşkünü olduğundan, Karaman şeyhinin de zalim tabiatlı olup ülü'l-emre itaat etmediğinden dolayı her ikisinin de şeyh olamayacağını kendilerine bildirdikten sonra Şeyh el-Hâc Mehmed Efendi'ye "müstakim" bir kimse olduğunu söyleyerek feraceyi giydirip şeyhliğe tayin etmiştir. Sadâret Arz Odası'ndan çıktıktan sonra mesnevîhan taraftarlarının münasebetsiz sözler söylediğini işiten sadrazam bunların hepsini Manisa'ya sürmüştür (Abdullah Lebîbâ, vr. 12^a; Uzunçarşılı, s. 212).

II. Mahmud zamanında 1838'de sadâret başvekâlete çevrilip Dahiliye Nezâreti'nin de başvekâlete bağlanması üzerine başvekilin vazifesinin yoğunlaşması huzur mürâfaasında makam değişikliğine yol açtı. Başvekil bulunan Koca Rauf Paşa'nın huzur mürâfaasının alâkası sebebiyle şeyhülislâmın huzurunda yapılması talebi uygun görüldü. Ancak buradaki huzur mürâfaalarının çoğunluğu, "müste'min" denilen eman sahibi yabancı tüccarlarla ilgili davalar olduğundan Dîvân-ı De'âvî nâzırının haftada iki gün şeyhülislâmın huzurunda bakılan davalarda hazır bulunması kararlaştırıldı (Lutfî, V, 14). Şeyhülislâm başkanlığındaki huzur mürâfaalarına fetva emini, Rumeli ve Anadolu kazaskerleri, İstanbul kadısı, Evkâf-ı Hümâyûn müfettişi, fetvahâne müsevvîdi katılırdı. Davanın daha önce görüldüğü mahkemenin hâkimi iki tarafı sorgular, hazır bulunan heyet ise mütalaaasını bildirir, ona göre mahkeme sonuçlanırdı.

Mürâfaa davaları ayrıca Rumeli ve Anadolu kazaskerleri daireleriyle İstanbul kadılığında da görülmeye başlandı. Rumeli kazakerliğindeki davalar Anadolu'ya oranla daha yoğun olduğundan Rumeli kazaskerine ve İstanbul kadısına yardımcı olmak üzere birer müsteşar tayin edildi

(a.g.e., VIII, 128). Huzur mürâfaaları, 1864'te Mecelle Cemiyeti'nin teşkili ve bir nizamnâmenin hazırlanmasıyla davalara "bidâyeten ve istînâfen" nizamî mahkemelerin bakması kararlaştırıldığından dolayı kaldırıldı. Fakat Şeyhülislâm Bodrumlu Ömer Lutfî Efendi'nin meşihati zamanında (1889-1891) Mecelle Cemiyeti lağvedilerek huzur mürâfaaları yeniden ihdas edildiyse de Ömer Efendi'nin azlinden sonra davalar yeniden nizamî mahkemelere intikal etti.

BİBLİYOGRAFYA :

Abdullah Lebîbâ, *Târih*, Süleymaniye Ktp., Esad Efendi, nr. 2158, vr. 12^a; Tevkîf Abdurrahman Paşa, *Kanunnâme* (MTM, I/1 [1331] içinde), s. 501-503; Lutfî, *Târih*, V, 14; VIII, 128; Uzunçarşılı, *İlmiye Teşkilâtı*, s. 153, 211 vd.; Pakalın, I, 865.

MEHMET İPŞİRLİ

HÜBEL

(هبل)

İslâm'dan önce
müşriklerce Kâbe'de bulundurulmuş
putlardan biri.

İslâm öncesi dönemde Kâbe'nin içinde ve çevresinde bulunan putların en büyüğü olan Hübel kırmızı akikten yapılmış bir insan şeklinde tasvir edilmiş, sağ kolu kırık olarak Kureys'e intikal eden bu puta daha sonra altın bir kol takılmıştır (Cevâd Ali, VI, 250-251). Hübel'in Mekke'ye nereden ve kimin tarafından getirildiği tartışmalıdır. Bir rivayete göre Arap yarımadasına putları ilk defa soktuğu söylenen Amr b. Luhay, milâttan önce III. yüzyılın ilk yarısında onu el-Cezîre'deki Hit şehrinde getirerek Kâbe'nin içinde Hz. İbrâhim tarafından kazılan kuyunun üzerine dikmiştir (Ezrakî, I, 65, 100, 117). Diğer bir rivayete göre ise Amr b. Luhay, bir seyahati sırasında Suriye'nin Belkâ bölgesindeki Meâb'da halkın putlara taptığını görmüş, sebebini sorduğunda, "Bunlar bizim tanrılarımızdır, düşmanlarımıza karşı zafer kazanmak için onlardan yardım isteriz, bize yardım ederler; kuraklıkta yağmur isteriz, yağdırırlar" cevabını almıştır. Bunun üzerine onlardan Hübel adlı bir put alarak Mekke'ye getiren Amr b. Luhay'ın teşvikiyle Araplar arasında Hübel'e tapınma başlamıştır (İbn Hişâm, I, 76-77; Ezrakî, I, 117). Fakat İbnü'l-Kelbî, Hübel'in ilk defa Huzeyme b. Müdrike tarafından Kâbe'nin içine dikildiğini, hatta ona "Huzeyme'nin Hübel'i" denildiğini kaydeder (*Kitâbü'l-Esnâm*, s. 36). Yâkût ise Hübel'in Benî Kinâne'nin putu olduğunu